

Завершує монографію розділ, присвячений перемозі РП у³ боротьбі з козацько-селянським та татарським військом під Берестечком та укладенню Білоцерківської угоди. В.С. докладно зупиняється на причинах перемоги польської сторони, серед яких ґрунтовна військова підготовка до чергової битви. Поряд з цим згадує автор і про наполегливість козаків у збереженні здобутків Зборівської угоди, від чого, зрештою, прийшлося відмовитися, однак і не прийняти перші королівські умови капітуляції. Також В.С. звернув увагу на те, що полякам не вдалося вповні використати свою перемогу, з огляду на бажання посполитого рушення розійтися по домівкам (с. 347). Зміст Білоцерківської угоди поданий за Йоахимом Єрличем (с.348). Вона, як відмітив автор, ніколи не стала реальністю, однак підштовхнула Б.Хмельницького до активних стосунків з Московською державою та Переяславської угоди 1654 р. (с. 348-349). На наш погляд, автор дещо штучно перервав свою розповідь про історичні події, однак він керувався таким хронологічним орієнтиром як перша частина трилогії Г.Сенкевича.

Матеріал книги супроводжує ілюстративний матеріал (між сс. 128-129, 256-257), який дозволяє ознайомитися з зовнішнім виглядом вищих польських урядовців, а також козацьких, польських, татарських військових тощо). Необхідно відмітити, що в обсязі рецензії важко відобразити всі позитивні моменти монографії, яка безперечно є важливим етапом в польській історіографії української національно-визвольної другої половини революції XVII ст. і заслуговує

Lyudmyla Novikova

The point of view of Polish investigator on history of the Ukraine in the middle of XVII c. [Reference: Serczyk V.A. Na plonacej Ukrainie. Dzieje Kozaczyzny, 1648–1651. – Warszawa, 1998. – 379 p.]

УДК 930.272:357.1-058.22“19-20”

Олег Гава

КОЗАЦЬКІ ПОРТРЕТИ У ФОНДАХ ОДЕСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

У статті публікується перелік портретів і зображення окремих з них, що презентували колекцію портретів представників козацтва на виставці в січні 2007 р., і які зберігаються в Одеському державному історико-краєзнавчому музеї.

Козацька доба України характеризується плідною діяльністю видатних, яскравих історичних особистостей – православних магнатів і шляхти, козацьких гетьманів, отаманів, старшини, представників церкви та міщанства, народних ватажків. Всі вони, незважаючи на протиріччя та інколи відкрите протистояння між собою, заклали ідеологічні, культурні, військові та структурні основи української державності і заслуговують на подяку нащадків. Їх реальне життя та діяльність, легенди і міфи складені про них, відбивають історичні

реліквії, зокрема ті з них, що знаходяться у музейних зібраннях.

Одеський державний історико-краєзнавчий музей має значну добірку таких матеріалів, що дозволило підготувати невелику, але змістовну за інформацією виставку “Лицарі козацької доби XVI – XVIII ст.”, яка проходила в грудні 2006 – січні 2007 рр. Враховуючи те, що тема українського козацтва вже не одне сторіччя привертає увагу дослідників, митців, просто допитливих громадян і стала своєрідним українським “брендом”, на виставці були представлені матеріали оригінальні, співзвучні часу, про який йдеться, до того ж маловідомі пересічним громадянам, і водночас, зв'язані з південноукраїнським регіоном історією свого знаходження, походження та створення. Це живописні та графічні документи і карти XVI - XVIII ст., книги – стародруки та видання XVIII – першої половини XIX ст., зброя, побутові речі, серед яких реліквії з запорізьких земель, малюнки, гравюри, листівки з сюжетами на теми української історії часів козацтва. На виставці репрезентовані портрети князя К.К. Острозького, захисника православної соборної церкви другої половини XVI ст., портрети полковника І.Стороженка, гетьманів П.Дорошенка, Д. Апостола, І. Мазепи, К. Розумовського.

В даній публікації пропонуємо своєрідний каталог, складений для вищезазначеної виставки “Лицарі козацької доби XVI – XVIII ст.”, що презентує колекцію портретів представників козацтва, які зберігаються в Одеському державному історико-краєзнавчому музеї і в більшості були виготовлені за замовленням Одеського товариства історії та старожитностей протягом першої половини XIX ст. Товариство, створене у 1839 р., вивчало, популяризувало та охороняло історичні та культурні пам'ятки Північного Причорномор'я. В музеї Товариства знаходились рідкісні та цінні пам'ятки античності, портолани, стародруки, зброя, автографи історичних діячів, сюжетні гравюри та портрети. Останні Товариство замовляло митцям, в тому числі з Санкт–Петербурзької Академії мистецтв з другої половини 40–х рр. XIX ст., згодом у музей Товариства портрети почали дарувати керівництво Одеси та краю, мешканці міста, священники. Під час відкриття Одеського державного історико-краєзнавчого музею до його фондів передали частину своїх експонатів інші музеї міста Одеси, в яких зберігались, в тому числі й портрети з колекції Одеського товариства історії та старожитностей.

1. Брашиванов. Портрет козака Мамая. 1821 р. ⁶⁰⁹

Папір, наклеєний на полотно, олія, 64x85,5.

Зліва зверху: *“Ты дывесея намене та ба Невгадаешь*

Зовуть, або видкуль, ни–чичиркь Незнаешь,

Як мени траплялось въ стенахъ побувати.

Той мое призвеще може угадаты, [.....⁶¹⁰].”

Під зображенням напис: *“Гай Якъ я молодъ бувъ, що в мене було*

609 Був опублікований в каталозі виставки “Исторический портрет XVIII – начала XX в.” з фондів Одеського історико-краєзнавчого музею. – Одеса, 1996.

610 Праворуч зображення – втрата тексту.

за сила...,” нижче: “картину рисовал Прапорщикъ Брашивановъ 5 ноября 9-го числа 1821 г.”. Картина зберігалась в музеї Одеського товариства історії та старожитностей, Одеському Державному історико-краєзнавчому музею передана у 1955 р. з Одеського археологічного музею.

Козак Мамай – своєрідне уособлення козацтва; картина, що відбивала світогляд народу, якою прикрашали свої хати селяни – нащадки простих козаків у XVII –XIX ст.

Брашиванов (?-?) – художник-аматор першої половини XIX ст.

2. Невідомий художник. Портрет козака Мамаю. Перша половина XIX ст.

Полотно, олія, 115x91,5. Під зображенням напис: “хочъ... на мене та ну нейгадаешь...”. Картина зберігалась в музеї Одеського товариства історії та старожитностей, Одеському державному історико-краєзнавчому музею передана у 1955 р. з Одеського археологічного музею.

3. Невідомий художник. Портрет козака Мамаю. Перша половина XIX ст.

Полотно, олія, 80x74,5. Зправа знизу напис: “запорожеї”. Картина зберігалась в музеї Одеського товариства історії та старожитностей, Одеському Державному історико-краєзнавчому музею передана у 1955 р. з Одеського археологічного музею.

4. Невідомий художник. Портрет Івана Шияна. 1784 р.

Полотно, олія, 178,5x101. Парний з наступним портретом Я.Шияна.

Зліва знизу напис: “сей партреть снято сктітора Івана Шыяня ипоставлень здьсь прито мьсть гдь труда его всему обществу наиконостась видни. 1784 год...генваря”. До Одеського державного краєзнавчого музею картина передана у 1955 р. з Одеського археологічного музею, раніше перебувала в Покровській січовій церкві в м.Нікополь (1784 р.), потім – з 1846 р. в музеї Одеського товариства історії та старожитностей. Копія з цього портрету виконана в Одесі в кінці 60–х рр. XIX ст. і знаходиться в Нікопольському краєзнавчому музеї.

5. Невідомий художник. Портрет Якова Шияна. 1784 р.

Полотно, олія, 178x101,5. Парний з попереднім портретом І.Шияна. Зправа знизу напис: “сей партреть снято сктитора Якова Шыяня й поставлень здьсь притом мьсть гдь труда его всему обществу наиконостась видни. 1784: года. Генваря 9-го дня”. До Одеського державного краєзнавчого музею картина передана у 1955 р. з Одеського археологічного музею, раніше перебувала в Покровській січовій церкві в м.Нікополі (1784 р.), потім – в музеї Одеського товариства історії та старожитностей, куди була передана протоіреєм І.Карелінім в 1867 р. Копія з цього портрету виконана в Одесі в кінці 60–х рр. XIX ст. і знаходиться в Нікопольському краєзнавчому музеї.

Іван та Яків Шияни – колишні запорозькі старшини, після 1775 р. ктитори Покровської церкви м. Нікополь. Пожертвували на користь

Божого храму іконостас, жертвовник, рукомильник та дзвін, планували віддати все своє майно на користь церкви. На знак вдячності населення Нікополя замовило створити їхні портрети та поставити в церкві.

6. Невідомий художник. Портрет Максима Кривоноса.

Кінець XVIII – початок XIX ст. Полотно, олія, 46,5x39. До Одеського державного краєзнавчого музею картина передана у 1955 р. з Одеського археологічного музею.

Максим Кривоніс (бл.1600 – 1648) – черкаський полковник, герой Визвольної війни українського народу середини XVII ст., один з її керівників та найближчих сподвижників Б.Хмельницького.

7. Невідомий художник. Портрет Данила Апостола.

Друга половина XIX ст. Полотно, олія, 65,5x55. Копія з картини Х.Вортмана (1727 р.). Картина зберігалась в музеї Одеського товариства історії та старожитностей, для якого була замовлена у 1886–1887 рр., Одеському Державному історико-краєзнавчому музею передана у 1955 р. з Одеського археологічного музею.

Данило Павлович Апостол (1654 – 1734) – гетьман України (1727–1734).

Християн Альберт Вортман (1680–1760) – гравер німецького походження. З 1727 р. жив в Росії. Виконав цілу низку портретів царів і вельмож.

(Портрет див. кольорову вкладку, сторінка 186)

8. Невідомий художник. Портрет Петра Дорошенка.

Друга половина XIX ст. Полотно, олія, 73x60 (овал в прямокутнику).

Зліва зверху напис: “гетмань съ 1665”, зправа: “Петръ Дорошенко.1676”.

До Одеського державного краєзнавчого музею картина передана у 1955 р. з Одеського археологічного музею.

Петро Дорофійович Дорошенко (1627–1698) – державний, політичний і військовий діяч, гетьман України (1665–1676).

(Портрет див. кольорову вкладку, сторінка 186)

9. Невідомий художник. Портрет козацького старшини. 1860–1880 рр.

Полотно, олія, 66,5x54 (овал в прямокутнику). До Одеського державного краєзнавчого музею картина передана у 1955 р. з Одеського археологічного музею.

(Портрет див. кольорову вкладку, сторінка 186)

10. Невідомий художник. Портрет (?) Івана Мазепи (?). 1880–ті рр.

Полотно, олія, 38,5x30,5. Копія. Картина зберігалась в музеї Одеського товариства історії та старожитностей, для якого була замовлена у 1886–1887 рр., Одеському Державному історико-краєзнавчому музею передана у 1955 р. з Одеського археологічного музею.

Іван Степанович Мазепа (бл.1639–1709) – державний, політичний діяч, гетьман України (1687–1709).

(Портрет див. кольорову вкладку, сторінка 186)

11. Невідомий художник. Портрет Кирила Розумовського. 1880–ті рр.

Полотно, олія, 60x57,5. Копія. Картина зберігалась в музеї Одеського товариства історії та старожитностей, для якого була замовлена у 1886–1887 рр., Одеському Державному історико-краєзнавчому музею передана у 1955 р. з Одеського археологічного музею.

Кирило Григорович Розумовський (1728–1803) – граф, генерал–фельдмаршал, гетьман України (1750–1764).

(Портрет див. кольорова вкладка, сторінка 186)

12. Невідомий художник. Портрет Івана Стороженка. 1870–1880–ті рр.

Полотно, олія, 55x46. Розповсюджена копія з оригіналу кінця XVIII ст. Знизу на торці столешниці напис: “року Божого ахчп мца февруарія еї преставися рабъ. Божий Іфанъ Стороженко полковникъ В.И.Ц.П.В.З. Прилуцкій”. До Одеського державного краєзнавчого музею картина передана у 1955 р. з Одеського археологічного музею.

Іван Стороженко (?-1693) – полковник Війська Запорозького.

(Портрет див. кольорову вкладку, сторінка 186)

13. Невідомий художник. Портрет Богдана Хмельницького. 1880–ті рр.

Полотно, олія, 62,5x51. Копія з рисунку Я.Матейко. Зліва зверху напис: “гетманъ Богдан Зиновій с 1647”, справа зверху: “Михайловичъ Хмельницкій – 1657. с рисунка Яна Матейки дъланного съ портрета, находящагося въ галереѣ, принадлежавшей Станиславу Понятовскому”. Картина зберігалась в музеї Одеського товариства історії та старожитностей, для якого була замовлена у 1886–1887 рр., Одеському Державному історико-краєзнавчому музею передана у 1956 р. з Одеського археологічного музею.

Богдан–Зіновій Михайлович Хмельницький (бл.1595–1657)– політичний і державний діяч, полководець, засновник Української гетьманської держави, гетьман України (1648–1657).

Ян Алоїз Матейко (Матејко) (1838–1893)– польський художник. У 1873 р. очолював Краківську школу витончених мистецтв. Автор багаточисельних історичних картин та портретів.

14. Моклаковський А. Портрет А.Ф.Колпака. 1775 р.

Полотно, олія, 85x75,5. Картина зберігалась в музеї Одеського товариства історії та старожитностей, куди його передав предводитель дворянства Новомосковського повіту у 1844 р. А.М.Павлов, Одеському Державному історико-краєзнавчому музею передана у 1956 р. з Одеського археологічного музею. Копія з цього портрета, знаходиться у Дніпропетровському історичному музеї.

Афанасій Федорович Колпак – полковник Запорозького Війська, учасник російсько–турецької війни 1768–1774 рр.; Андрій

Моклаковський – український художник-портретист другої⁸ половини XVIII ст.

15. Гармідер Г. Портрет А.Головатого.

Полотно, олія. 1994 р. Картина створена і подарована Одеському державному історико-краєзнавчому музею під час святкування 200–річчя м.Одеси.

Антон Андрійович Головатий (1744–1797) – військовий діяч, військовий суддя, кошовий отаман отаман (1796–1797) Чорноморського козацького війська.

В Одеському державному історико–краєзнавчому музеї зберігаються і деякі інші картини та ілюстративний матеріал, що мають безпосереднє відношення до козацької тематики. Окрема: 1. *Крайнів Д.К. Портрет К.К. Острозького* (Полотно, олія, 104x84. Копія з оригіналу XVI ст. Зверху зліва напис: “consantinus in tarnow”, зверху зліва: “dux in ostrog”. Подібні зображення-копії знаходяться в львівському історичному музеї, музеї-заповіднику Києво–Печерської лаври, Житомирському музеї. До Одеського державного краєзнавчого музею картина передана у 1955 р. з Одеського археологічного музею. Костянтин Василь Острозький (1526/1527-1608) – український військовий, політичний і культурний діяч, князь, київський воєвода, на цій посаді опікувався козацтвом. Мав при своєму дворі козацьку корогву (загін). *Крайнів Данііл Карпович* (1872–1949) – Живописець. Навчався в одеській рисувальній школі (1883–1890) та Петербурзькій академії мистецтв. Викладав в Одеському художньому інституті); 2. *Невідомий художник. Ікона Покрова Богородиці. 1836 р.* (Дерево, олія. Копія); 3. *Рибський А. Козаки в поході. Кінець XIX ст.* (Полотно, олія); 4. *Токарев В. Іван Богун. 1958 р.* (Папір, вугіль. Копія з картини М.Самокиша. Іван Федорович Богун (?-1664) – військовий і державний діяч, герой визвольної війни українського народу середини XVII ст., подільський, кальницький (винницький) і паволоцький полковник; Микола Самокиш (1860–1944) – живописець і графік, основоположник батального жанру в українському мистецтві); 5. *Колекція листівок А.Ждахи*, пов’язана із побутом та діяльністю українського козацтва (Амвросій Ждаха (1855–1927) – український графік, працював у галузі книжкової графіки і декоративно-ужиткового мистецтва).

До уваги читачеві нижче пропонується кілька портретів, які зберігаються у фондах Одеського державного історико–краєзнавчого музею і були представлені на виставці “Лицарі козацької доби XVI – XVIII ст.”.

Oleg Gava

Cossack portraits in funds of the Odesa State Historical-museum of Local Lore.

In the article list of portraits and some of their images are published, which present a collection of portraits of representatives of the Cossacks being kept at the Odesa State Historical-museum of Local Lore.